

УДК 340 + 342.7

DOI: 10.31733/2078-3566-2021-6-180-188

Володимир ТЕРТИШНИК®

доктор юридичних наук, професор,
академік Академії політичних наук України
(Університет митної справи та фінансів,
м. Дніпро, Україна)

ПРАВОВЛАДДЯ ТА ДЕМОКРАТІЯ: ДОКТРИНАЛЬНІ Й ПРАВНИЧІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ СУЧАСНОСТІ

Розкриваються проблеми гармонізації законодавчої, судової та виконавчої влади, удосконалення законотворчої діяльності та забезпечення верховенства права, зміцнення гарантій захисту прав і свобод людини.

Якщо метою України є розбудова демократичної, соціальної правової держави, то стратегія державотворення має містити формування принципів правовладдя, створення інститутів стримувань і противаг проти відступу від поставленої мети.

Суспільно-політична та правова криза в Україні обумовлюють необхідність нового суспільного договору громадян та влади, прийняття демократичної та юридично виваженої Конституції держави шляхом всенародного референдуму, що може стати ефективним способом гармонізації влади і суспільства. Для конструктивних оновлень законодавчий орган повинен встановити загальне конституційне правило – громадянин може бути членом парламенту не більше двох термінів поспіль.

Пропонується запровадження діючого на постійній основі нового судового органу – Національного суду з прав людини, в юрисдикцію якого входило розгляд позовів людини проти органів державної влади України та їх посадових осіб.

Ключові слова: верховенство права, конституційний процес, референдум, розподіл влади.

Постановка проблеми. Справжня велич держави полягає у свободі, добробуті й безпеці її громадян. Захист цих цінностей має стати головною метою юридичної науки та законодавчої й правозастосовної практики. Без цього неможливо закласти духовну, моральну основу нашого майбутнього. Прийняття у 1996 році чинної Конституції України відіграло важливе прогресивне значення в державотворенні та цивілізаційному розвитку нашої країни. Разом з тим, багато цінних і корисних конституційних концептів та приписів залишилися нормами програного характеру. Правова система України досі кульгає на нестабільність, реформаторську активність без належної якості законопроектів. Система права має недостатню інтегративну цілісність, страждає розпорошеністю безлічі питань правового регулювання по багатьох не досить уніфікованих та багатослівних законодавчих актах з повторами та неузгодженими позиціями. Проголошення природних прав і свобод людини без забезпечення реальними стандартами правничої демократії, без системного дотримання принципів правової держави, які унеможливають потурання самих прав і свобод, без формування правової культури суспільства, – це глухий кут демократії, вихід з якого потребує необхідності коректив стратегії розвитку, переосмислення доктринальних і інституційних трансформацій.

Актуальність досліджуваної проблеми обумовлюється новими обертами конституційної та судово-правової реформи та недосконалістю чинних законів.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми, показує, що проблемі узгодження конституційного процесу з цивілізаційним вибором суспільства приділяється увага політологів, економістів та юристів [1–22]. Але існуючі публікації не вичерпують всю складну проблему, а швидше утворюють фундаментальну базу для подальшого її дослідження.

Метою статті є визначення шляхів доктринальних трансформацій та гармонізації правових інституцій і суспільства.

© В. Тертишник, 2021

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2993-0450>

krektivlad@i.ua

Виклад основного матеріалу. Конституція визначила засаду верховенства права як одну з пріоритетних ідей правової держави, закріпила найбільш важливі природні права людини, запровадила принцип розподілу влади та інші механізми стримувань і противаг проти реваншу тоталітаризму, передбачила застосування народовладдя шляхом проведення загальнонародного референдуму, створила правові основи діяльності Конституційного Суду України.

Разом з тим, правова та економічна політика держави так і не спромоглась забезпечити становлення середнього класу як основної рушійної сили суспільства, розвитку громадянського суспільства. Запровадження політичної коаліції більшості у Верховній Раді України призвело не тільки до політизації самої законодавчої влади, а й до впливу монопольної більшості на формування судових і правоохоронних органів, що не сприяє дотриманню фундаментальних принципів демократії.

Перед юридичною наукою постали проблеми забезпечення доктринальної виваженості як конституційного права, так і законодавства загалом, забезпечення системної реалізації принципів правової держави, розробки дієвих механізмів протидії політичній корупції та відступу від ідей демократії і народовладдя.

Конституція – не тільки юридичний акт найвищої юридичної сили, а й важливий дороговказ для суспільства, показник моральних орієнтирів та стратегічних цілей.

Стратегічна мета України прописана в Конституції України – це розбудова демократичної, соціальної та правової держави.

Демократія (грец. δῆμοκρατία – «народне управління») – цивілізаційна форма організації суспільства та влади, що ґрунтується на забезпеченні максимально можливої свободи людини, визнанні народу єдиним джерелом влади, створенні рівних для людей правових можливостей участі в управлінні суспільством та прозорості державного управління, системи контролю за владою, верховенстві права та системі механізмів стримування і противаг проти концентрації, монополізації та інших форм узурпації влади, проявів тоталітаризму, диктатури, тиранії, олігархату, охлократії.

Україна потребує реформ державності на засадах правової демократії.

Правова демократія – заснована на верховенстві права та інших принципах правової держави форма організації громадянського суспільства, що ґрунтується на дієвій за захищеної законом системі правовладдя, реальних механізмах народного волевиявлення, максимальному забезпеченні прав і свобод людини та їх гарантій, виваженій системі механізмів стримування і противаг узурпації влади.

Сучасна правова демократія реалізується здебільшого шляхом народовладдя, поєднання форм управління державою як народом безпосередньо (пряма демократія – референдуми, плебісцити, демонстрації, мітинги, збори громадян, народні ініціативи тощо), так і через обраних представників (представницька демократія).

Синергетичне поєднання народовладдя як форми реалізації ідей правової держави через забезпечення влади народу з правовою демократією як змістовним наповненням самого народовладдя створює реальні можливості для прогресивного розвитку суспільства.

Сама по собі демократія не є свободою (хіба що для того невизначеного загалу, яким є більшість «народу»), але вона становить одну з найважливіших гарантій свободи, – слушно і образно зазначає дослідник американської демократії Ф. Хайєк. Як єдиний із досі винайдених способів мирної зміни влади, вона є однією з тих найвищих, хоча й негативних, цінностей, які можна порівняти з запобіжними засобами проти чуми: попри їх ефективність ми навряд чи їх усвідомлюємо, але їх відсутність може виявитися смертельно небезпечною [18, с. 14].

Розвиток правової демократії передбачає реалізацію принципів народовладдя як системотворчого принципу демократичної держави, гласності, свободи слова, незалежності засобів масової інформації та заборони цензури, поділу і децентралізації влади, формування цивілізованого виборчого права, правової культури, політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, створення умов для ефективного функціонування правовладдя.

Правовладдя – система державного і суспільного устрою, де володарює право, де людина, її життя і здоров'я, воля, честь і гідність, недоторканність і безпека, права і свободи є найвищою цінністю, а їх забезпечення стає пріоритетом та головним обов'язком держави, де забезпечується верховенство права в державі, де держава відповідає перед людиною за свою діяльність.

Відстоюючи концепт правовладдя, С. Головатий зазначає, що «правовладдя» є одним із елементів тріади у цінностях, на яких сформувалася західна цивілізація: це є правдива демократія, це людські права і це правовладдя – «genuine democracy, human rights, rule of law». Це є речі, невіддільні одна від одної, які взаємодоповнюють одна одну і переплетені настільки сильно, що їх неможливо відокремити. Отже, є три невідокремлені частини політичної і юридичної культури – людські права, демократія, правовладдя – і в центрі людська гідність. Право як ідеал справедливості, від якого походять всі людські дії, у тому числі разом з інститутами і рішеннями, – має бути владою, а не влада людини, якій притаманні всі недоліки як людській істоті [2].

Сьогодні реформа має торкатись як правовідносин «людина–держава», так і організації самої влади, де накопичилось немало проблем.

У правовій державі влада має бути обмежена правом, а головний урок історії показує на те, що вона має бути максимально обмежена в можливості довільно міняти законодавство задля своєї вигоди. Основний закон держави має закріплювати ідею примату права над державою, утримувати дії органів державної влади виключно в правовому полі.

Право – алгебра реалізації прав і свобод вільної людини.

На законодавчому і практичному рівні мають бути посилені засоби створення умов для реалізації творчого потенціалу людини, посилені гарантії свободи слова, зміцнені механізми протидії монополізації економіки, вжиті додаткові заходи щодо, збереження української землі, удосконалення механізмів використання природних ресурсів, забезпечення права людини на безпечне довкілля та інших гарантованих законом прав і свобод людини.

Мають бути реалізовані результати волевиявлення народу на всеукраїнському референдумі 2000 року, запроваджений двопалатний парламент, скорочена чисельність парламентарів до 300 осіб, удосконалений інститут референдуму, розширені можливості для законодавчої ініціативи, посилені гарантії незалежності Конституційного Суду України та удосконалений порядок його діяльності.

Помилкою української влади є те, що потенційні можливості інституту референдуму у розв'язанні накопичених проблем держави та її правового режиму досі не використані, а сам парламент держави через недоліки його формування, так і з огляду на стан його професіоналізму та егоцентричних інерцій воліє досі зберігати свої привілеї.

Конституційний Суд України неодноразово визначав свою позицію щодо можливості прийняття Конституції України загалом шляхом референдуму. Так, Конституційний Суд України у рішенні від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008 у справі за конституційними поданнями Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті 5, статті 69, частини другої статті 72, статті 74, частини другої статті 94, частини першої статті 156 Конституції України (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі), визначив: «Народ як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні може реалізувати на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою своє виключне право визначати і змінювати конституційний лад в Україні шляхом прийняття Конституції України у порядку, який має бути визначений Конституцією і законами України»; «рішення всеукраїнського референдуму щодо прийняття законів є остаточним і не потребує будь-якого затвердження, в тому числі Верховною Радою України».

Варто зазначити, що за законом України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року № 5475-VI, предметом референдуму могли бути питання: про схвалення нової редакції Конституції України, внесення змін до Конституції України, скасування, втрату чинності чи визнання нечинним закону про внесення змін до Конституції України (конституційний референдум). Цей закон скасований Рішенням Конституційного Суду № 4-р/2018 від 26.04.2018 з підстав не дотримання конституційної процедури ухвалення Закону.

Новий Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 26 січня 2021 року № 1135-IX відносить до предмету всеукраїнського референдуму в питаннях змін Конституції лише питання: «затвердження закону про внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України», чим по суті, всупереч ст. 22 Конституції України та рішень КСУ, звужив раніше існуючі можливості реалізації народом свого повного права – у повній мірі бути «єдиним джерелом влади в Україні» (ст. 5 Конституції України).

Прописаний у новому законі порядок призначення всеукраїнського референдуму про внесення змін до Конституції України, регламентований ст. 26 названого закону, прописує, що прийнятий не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України та підписаний Головою Верховної Ради України закон, який передбачає внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України, невідкладно направляється Президенту України. Президент України не пізніше як на п'ятнадцятий день після отримання закону, який передбачає внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України, видає указ про призначення всеукраїнського референдуму про внесення змін до Конституції України. До указу Президента України про призначення всеукраїнського референдуму про внесення змін до Конституції України додається текст закону, який передбачає внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України, що виноситься на затвердження всеукраїнським референдумом. Такого роду процедура здійснення референдуму за народною ініціативою, «de jure» занадто ускладнена, а «de facto», здатна перетворити інститут референдуму в «беззубе» чи імітаційне право, за дії якого проведення референдуму без волевиявлення Президента неможливо взагалі.

Дані можливості референдної демократії відтак стали проблематичними. Між тим, Конституційний Суд України, ще в рішенні від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 зазначав: «На думку Конституційного Суду України, положення частини третьої статті 5 Конституції України (254к/96-ВР) треба розуміти так, що народ як носій суверенітету і єдине джерело влади може реалізувати своє право визначати конституційний лад в Україні шляхом прийняття Конституції України на всеукраїнському референдумі».

Ст. 5 Конституції України стверджує: «Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами».

Інтегративний аналіз ст. 5, 38, 69, 72, 74 Конституції України, як норм прямої дії, показує на діюче правове поле для прийняття Конституції України загалом безпосередньо шляхом всеукраїнського референдуму.

Стабільний і непорушний Основний Закон створює необхідні передумови і для стабілізації всього суспільства. Прийняття Конституції України через референдум – істотний механізм забезпечення верховенства права. Це особливо актуально для сучасного етапу розвитку нашої державності.

Пропонується закріпити на конституційному рівні правило, що Конституція України приймається і може змінюватись виключно тільки шляхом всенародного референдуму. За такої умови основний закон держави, норми якого отримують значення норм найвищої юридичної сили, отримує свою юрисдикцію безпосередньо від народу. Такий закон стає вище влади. Влада стає «слугою закону дарованого народом». Влада не в змозі міняти такий закон на свій розсуд. Такий закон стає стабільнішим і створює необхідні передумови для стабілізації суспільства. Прийняття Конституції України шляхом референдуму – суттєвий механізм забезпечення правовладдя, який стає актуальним для сучасного етапу розвитку нашої державності.

Для постійного оновлення законодавчої влади як запоруки прогресу запропоновано правило – Депутатами Верховної Ради України та органів місцевого самоврядування не можуть обиратись громадяни України більше двох строків підряд.

Виборче право та практика його застосування, незважаючи на прийнятий значний за обсягом Виборчий кодекс, потребують удосконалення зі зміцненням принципів вільного вибору та гарантій виборчих прав. Недоліками запровадженої на теренах України моделі представницької демократії є такі, що виборча система занадто забюрократизована і заполітизована, перманентними реформами виборчого законодавства нерідко звужуються права громадян, а після завершення виборчих процесів представницькі органи влади самі формують усі інші державні структури, які з-поміж іншого здійснюють контроль за діяльністю представницьких інституцій, при недостатніх можливостях суспільства за подальшою діяльністю влади.

Вільне волевиявлення не може поєднуватись з невинуватими і непропорційними обмеженнями, зокрема з запровадженням можливості обирати лише висуванців від партій, скасовуючи при цьому всупереч ст. 22 Конституції України, раніше надане людям право бути обраним за умови самовисунення чи обирати інших поважних, авторитетних, професійних позапартійних людей, висунутих профспілками, університетами, академіями, науковими чи іншими організаціями. Між тим за приписами ч. 6 ст. 36 Конституції України, «усі об'єднання громадян рівні перед законом».

Перехід на систему висунення кандидатами в народні депутати лише партіями, обумовлює не завжди суспільно корисну політизацію законодавчого органу, а разом з тим не містить належних запобіжників проти політичної корупції. Виходячи з приписів конституційної норми про те, що «усі об'єднання громадян рівні перед законом», варто забезпечити рівні можливості професійних об'єднань на участь в політичному житті держави, зокрема, надати їм право брати участь у виборах, висувати кандидатів до Верховної Ради України та органів місцевого самоврядування в такому ж порядку, як це здійснюється політичними партіями відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні». У сучасних умовах, доцільно в Конституції України відновити правові засади виборчого права, за яких висунення кандидатів в депутати могло б здійснюватися в виборчих округах профспілками, трудовими колективами, групою виборців чи шляхом самовисунення, виборцям надавалось би реальне право відкликання обраних ними депутатів. Спроби поміняти основи виборчої системи неприйнятні ні з юридичного, ні з політичного погляду, а швидше нагадують політтехнологічну концепцію, задіяння якої мало б «погубити» головний задум закону. З одного боку, визначення типу виборчої системи, її ознак та особливостей не повинно звужувати існуючі виборчі права, чим може стати перехід на іншу систему.

У самій Конституції варто закріпити принцип добропорядності людини: «Кожна людина має честь і гідність, вважається добропорядною, доки інше не визначено в законній силі судовому рішенні; поширювана про людину інформація, що її порочить, вважається недостовірною, якщо інше не встановлено в передбаченому законом порядку; доказування достовірності такої інформації покладається на того, хто її поширив; поширювач інформації відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану людині, якщо не доведе достовірність поширюваної інформації».

У розвитку системи механізмів стримувань і противаг важливу роль відіграє Конституційний Суд України, компетенція якого визначена в Конституції України (з урахуванням змін 2016 року щодо правосуддя) та Законом України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 № 2136-VIII, який має забезпечити баланс стримувань і противаг та захист правової системи і представницької демократії від посягань з боку окремих гілок влади, забезпечувати унеможливлення узурпації влади.

На доктринальному рівні до основних функцій органу конституційної юрисдикції у системі поділу влади має відноситись: 1) інтеграційна – спрямована на забезпечення єдності вітчизняної правової системи, судової та правозастосовної практики, їх відповідності найвищим правовим цінностям, закріпленим у Основному Законі; 2) політична – як механізму вирішення спорів і конфліктів, політичних протистоянь між різними гілками влади, що загрожують стабільності держави; 3) регулятивна – яка полягає у формулюванні приписів, що за наявності правової колізії здатні впливати на суспільні відносини та вводити їх у конституційні рамки; 4) охоронна – що полягає у забезпеченні охорони та стабільності Конституції, як фундаменту правової системи та джерела норм, що мають найвищу юридичну силу, унеможливлення узурпації влади з боку окремих або декількох гілок влади [1, с. 224–229].

Важливо зміцнити гарантії незалежності Конституційного Суду України як важливої інституції в механізмах забезпечення стримувань і противаг. Перехід на формування суддівського корпусу суддів Конституційного Суду України та суддів Верховного Суду шляхом обрання їх всенародним голосуванням може стати на сучасному етапі більш доцільним в аспекті реалізації принципу розподілу влади та удосконалення механізмів стримувань і противаг проти відхилення від стратегічного курсу на розбудову демократичної правової держави.

З урахуванням сучасного стану та допущених помилок судово-правової реформи невідкладного розв'язання потребують проблеми: приведення законодавства у відповідність з ратифікованими Україною міжнародними правовими актами, зокрема стандартами в галузі прав і свобод людини; розробки та реалізації концептуальної моделі системи принципів судочинства; відокремленні слідства від адміністративної влади, встановлення противаг проти тиску на слідчого і забезпечення його процесуальної самостійності та незалежності; удосконалення доказового права; визначення меж втручання у сферу особистого життя людини при збиранні доказів, зміцнення гарантій недоторканності житла, сфери особистого життя, таємниці телефонних розмов і телеграфної кореспонденції; зміцнення гарантій реабілітації незаконно притягнених до відповідальності. Судова реформа знаходиться на шляху

створення в Україні нової моделі суду присяжних, концептуальні проблеми роботи якого потребують активного дослідження з урахуванням досвіду минулого та законодавства інших країн.

Судова влада має бути максимально незалежною від інших. У розв'язанні даних проблем не вичерпаний досвід європейських країн. Перехід на обрання суддів всенародним голосуванням може стати більш доцільним в сенсі реалізації принципу розподілу влади та забезпечення незалежності суддів.

Відповідальність держави перед людиною за свою діяльність є фундаментальною ідеєю правової держави, яка потребує реального інституційного та правового забезпечення в сучасних умовах.

Ідея Національного суду з прав людини. Визнавши Голодомор актом геноциду, варто мати на увазі, що на ці злочини (ст. 442 КК України) не поширюються строки давності, а отже, хоче хтось того чи ні, держава, усвідомлюючи моральний обов'язок перед минулими та наступними поколіннями українців і визнаючи необхідність відновлення історичної справедливості, зобов'язана організувати і здійснити судовий процес над усіма особами, що вчинили указаний злочин, незалежно від наявності чи відсутності їх і від строків давності.

На доктринальному рівні важливо сформувати окрему галузь права – реабілітаційне право, а на цій основі було б доцільним в Україні прийняти інтегративний законодавчий акт – «Кодекс реабілітації жертв незаконних кримінальних переслідувань, політичних репресій та зловживань влади». Відповідно до цього було б логічним створення в Україні спеціального судового органу для розгляду справ щодо злочинів проти людяності на території України, справ щодо політичних репресій, голодомору, геноциду, терору, незаконних кримінальних репресій і переслідувань. Здійснений на цій інституційній основі судовий процес, стаючи судом історії, розпочавши розгляд указаних справ, може надалі стати організаційно-правовою і матеріальною підвалиною запровадженого та діючого на постійній основі нового судового органу – Національного суду з прав людини, в юрисдикцію якого входило розгляд позовів людини проти органів державної влади України та їх посадових осіб.

Національний Суд з прав людини має створюватись в Україні на засадах максимального забезпечення незалежності суддів від самої влади. Отже, на призначення суддів на посади жодна з гілок влади не повинна впливати. Тому найімовірніше буде виправданим обрання суддів прямими всенародними виборами. На наш погляд, створення такого судового органу може поліпшити реалізацію інституту відповідальності держави перед людиною, сприяти зміцненню принципу верховенства права у діяльності державних інституцій.

Висновки. При здійсненні конституційної та законодавчої реформи важливо дотримуватись ідей демократії та правовладдя, реалізувати виважену систему розподілу влади, неухильно дотримуватись принципів правової держави, забезпечувати недопустимості звуження існуючих прав і свобод людини при прийнятті нових законів.

Пропонуємо ст. 3 Конституції України викласти таким чином:

«Людина, її життя і здоров'я, воля, честь, гідність і репутація, природні права і свободи, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною і правничою цінністю, а їх захист і забезпечення є пріоритетом держави, інститутів влади і суспільства.

Кожна людина є вільною і користується правом не бути поневоленою, має право на особисту свободу та гідне життя, право на вільне спілкування і свободу поглядів, на вільну творчу діяльність.

Кожній людині гарантується її свобода робити все, що не заборонено законом і не спричиняє не виправданої шкоди правам і свободі інших людей, ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Посадові особи органів державної влади та правоохоронних органів можуть діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Кожна людина вважається добропорядною, доки інше не визначено в законній силі судовому рішенню.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність, зобов'язана

відшкодувати шкоду, завдану незаконними діями чи бездіяльністю органів влади та їх посадових і службових осіб».

Список використаних джерел

1. Бичков І. Г. Щодо місця Конституційного Суду України в механізмі стримувань і противаг. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №3. С. 224–229.
2. Головатий С. Декомунізувати право. *Збруч*. 24.11.2017. URL : <https://zbruc.eu/node/73468>
3. Задорожня Г. В. Конституційно-правовий статус глави держави в Україні та зарубіжних країн: порівняльний аналіз: монограф. Київ : Алерта, 2016. 552 с.
4. Конституційна держава та права людини й основоположні свободи: Україна та європейський досвід : монограф. / О. М. Ващук, І. О. Мазурок, В. В. Навроцький, М. В. Савчин, П. А. Трачук. Ужгород : Мистецька лінія, 2008. 347 с.
5. Конституційне право України: навч. посібник для підгот. до іспиту за кредитно-модульною сист. навчання. 2-е вид., перероб. і доп. / В. О. Боняк, В. А. Завгородній, А. В. Самотуга, Л. А. Філяніна. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 293 с.
6. Конституція України: науково-практичний коментар / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін. ; ред. кол.: В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевий та ін. Харків : Право ; Київ : Видавничий дім «Ін Юре». 2003. 808 с.
7. Корстенс Герт. Суды и верховенство права: взгляд из Нидерландов. Киев : К.Н.Т, 2021. 270 с.
8. Костенко О. Яка Конституція нам потрібна, або Свобода людини проти правової сваволі. *Віче*. 2015. №13. С. 28-29.
9. Правова політологія: Академічний курс: підруч. / авт. кол.; за ред. І. О. Кресіної. Київ : Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2021. 480 с.
10. Ломжець Ю.В. Права людини та їх захист у сучасних реаліях : навч. посібник. Київ : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 208 с.
11. Молдован В. В., Чулінда Л. І. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина : навч. посібник. Київ : ЦУЛ, 2020. 206 с.
12. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В., Щербина С. М. Міжнародний захист прав людини: навч. посібник. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 152 с.
13. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації : монограф. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 536 с.
14. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики : монограф. : у 2-х кн. ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юридична думка, 2008. Кн. 1. Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії. 344 с.
15. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навч. посібник. Київ : Атіка, 2004. 464 с.
16. Тертишник В. Правова держава: гострі кути на шляху від концептуальної моделі до реальності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2007. №3. С. 25–29.
17. Тертишник В. М. Конституція України. Науково-практичний коментар. Київ : Алерта, 2021. 430 с.
18. Федоренко В. Л. Конституційні права і свободи людини та їх гарантування й захист в Україні : монограф. Київ : Ліра-К, 2020. 138 с.
19. Хайск Ф. А. Право, законодавство та свобода: Нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії: В 3-х т. Т. 3 : Політичний устрій вільного народу / Пер. з англ. Київ : Сфера, 2000. 252 с.
20. Ченцов В. В., Тертишник В. М. Реабілітація жертв незаконних кримінальних переслідувань, політичних репресій та зловживань владою: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів. Київ : Алерта, 2016. 324 с.
21. Чижмарь К.І., Лавринович О.В. Конституція України. Науково-практичний коментар. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2021. 290 с.
22. Щербанюк О. В. Народний суверенітет і реалізація владоспроможності демократичної держави: монограф. Київ : Логос, 2013. Кн. 2. 306 с.

Надійшла до редакції 13.12.2021

References

1. Bychkov, I. H. (2020) Shchodo mistysya Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny v mekhanizmi strymuvan' i protyvah [On the place of the Constitutional Court of Ukraine in the mechanism of checks and balances]. *Pidpryyemnytsvo, hospodarstvo i pravo*. №3, pp. 224–229. [in Ukr.].
2. Holovatyuy, S. Dekomunizuvaty pravo [Decommunize the law]. *Zbruch*. 24.11.2017. URL : <https://zbruc.eu/node/73468>. [in Ukr.].
3. Zadorozhnykh, H. V. (2016) Konstytutsiyno-pravovyy status hlavy derzhavy v Ukrayini ta zarubizhnykh krayin: porivnyal'nyy analiz [Constitutional and legal status of the head of state in Ukraine and foreign countries: a comparative analysis] : monohraf. Kyiv : Alerta, 552 p. [in Ukr.].

4. Konstytutsiyna derzhava ta prava lyudyny y osnovopolozhni svobody: Ukrayina ta yevropeys'kyy dosvid [The constitutional state and human rights and fundamental freedoms: Ukraine and the European experience] : monohraf. / O. M. Vashchuk, I. O. Mazurok, V. V. Navrots'kyu, M. V. Savchyn, P. A. Trachuk. Uzhhorod : Mystets'ka liniya, 2008. 347 p. [in Ukr.].
5. Konstytutsiynne pravo Ukrayiny [Constitutional law of Ukraine] : navch. posibnyk [dlya pidhot. do ispytu za kredytno-modul'noyu syst. navchannya]. 2-e vyd., pererob. i dop. / V. O. Bonyak, V. A. Zavorodniy, A. V. Samotuha, L. A. Filyanina. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, 2017. 293 p. [in Ukr.].
6. Konstytutsiya Ukrayiny: naukovo-praktychnyy komentar [Constitution of Ukraine: scientific and practical commentary] / V. B. Aver'yanov, O. V. Batanov, YU. V. Baulin ta in. ; red. kol.: V. Ya. Tatsiy, Yu. P. Bytyak, Yu. M. Hroshevyy ta in. Kharkiv : Pravo ; Kyiv : Vydavnychyy dim «In Yure». 2003. 808 p. [in Ukr.].
7. Korstens, Gert (2021) Sudy i verkhovenstvo prava: vzglyad iz Niderlandov [Courts and the rule of law: a view from the Netherlands]. Kyiv : K.N.T, 270 p.
8. Kostenko, O. (2015) Yaka Konstytutsiya nam potribna, abo Svoboda lyudyny proty pravovoyi svavoli [What Constitution do we need, or Freedom of man against legal arbitrariness]. *Viche*. № 13. pp. 28-29.
9. Pravova politolohiya: Akademichnyy kurs [Legal Political Science: Academic course] : pidruch. / avt. kol.; za red. I. O. Kresinoyi. Kyiv : Instytut derzhavy i prava imeni V. M. Korets'koho NAN Ukrayiny, 2021. 480 p.
10. Lomzhets', Yu. V. (2020) Prava lyudyny ta yikh zakhyst u suchasnykh realiyakh [Human rights and their protection in modern realities] : navch. posibnyk. Kyiv : OLDI-PLYUS, 208 p.
11. Moldovan, V. V., Chulinda, L. I. (2020) Konstytutsiyni prava, svobody ta obov'yazky lyudyny i hromadyanyna [Constitutional rights, freedoms and responsibilities of man and citizen] : navch. posibnyk. Kyiv : TsUL, 206 p.
12. Nalyvayko, L. R., Stepanenko, K. V., Shcherbyna, Ye. M. (2014) Mizhnarodnyy zakhyst prav lyudyny [International protection of human rights] : navch. posibnyk. Dnipropetrovs'k : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, 152 p.
13. Podorozhna, T. S. (2016) Pravovyy poryadok: teoretyko-metodolohichni zasady konstytutsionalizatsiyi [Legal order: theoretical and methodological principles of constitutionalization] : monohraf. Kyiv : Yurinkom Inter, 536 p.
14. Pryntsyv verkhovenstva prava: problemy teorii ta praktyky [The principle of the rule of law: problems of theory and practice] : monohraf. : u 2-kh kn. ; za zah. red. Yu. S. Shemshuchenka. Kyiv : Yurydychna dumka, 2008. Kn. 1. Verkhovenstvo prava yak pryntsyv pravovoyi systemy: problemy teorii. 344 p.
15. Rabinovych, P. M., Khavronyuk, M. I. (2004) Prava lyudyny i hromadyanyna [Rights of the man and the citizen] : navch. posibnyk. Kyiv : Atika, 464 p.
16. Tertyshnyk, V. (2007) Pravova derzhava: hostri kuty na shlyakhu vid kontseptual'noyi modeli do real'nosti [The rule of law: sharp corners on the way from the conceptual model to reality]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny*. № 3, pp. 25–29.
17. Tertyshnyk, V. M. (2021) Konstytutsiya Ukrayiny. Naukovo-praktychnyy komentar [Constitution of Ukraine. Scientific and practical commentary]. Kyiv : Alerta, 430 p.
18. Fedorenko, V. L. (2020) Konstytutsiyni prava i svobody lyudyny ta yikh harantuvannya y zakhyst v Ukrayini [Constitutional rights and freedoms of man and their guarantees and protection in Ukraine] : monohraf. Kyiv : Lira-K, 138 p.
19. Khayyek, F. A. (2000) Pravo, zakonodavstvo ta svoboda: Nove vykladennya shyrokykh pryntsyviv spravedyvosti ta politychnoyi ekonomiyi [A New Exposition of Broad Principles of Justice and Political Economy]: V 3-kh t. Vol. 3 : Politychnyy ustriy vil'noho narodu / Per. z anhl. Kyiv : Sfera, 252 p.
20. Chentsov, V. V., Tertyshnyk V. M. (2016) Reabilitatsiya zhertv nezakonnnykh kryminal'nykh peresliduvan', politychnykh represiy ta zlovzhyvan' vladoyu [Rehabilitation of victims of illegal criminal prosecution, political repression and abuse of power] : pidruchnyk dlya slukhachiv mahistratury yurydychnykh vuziv. Kyiv : Alerta, 324 p.
21. Chyzhmar', K. I., Lavrynovych, O. V. (2021) Konstytutsiya Ukrayiny. Naukovo-praktychnyy komentar [Constitution of Ukraine. Scientific and practical commentary]. Kyiv : Vydavnychyy dim «Profesional», 290 p.
22. Shcherbanyuk, O. V. (2013) Narodnyy suverenitet i realizatsiya vladospromozhnosti demokratychnoyi derzhavy [People's sovereignty and the realization of the power of the democratic state] : monohraf. Kyiv : Lohos, Book. 2. 306 p.

ABSTRACT

Volodymyr Tertyshnyk. Rule of Law and Democracy: doctrinal and legal problems of the state formation of our time. The strategic goal of Ukraine is building a social legal State. If the goal is to develop social legal State then the strategy must include the formation of the principles of law, the creation of institutions of checks and balances against the retreat from the goal.

For constructive updates, the legislature should set the general constitutional rule – a citizen can

be a member of the Parliament of not more than two consecutive terms. Regulations of the legislature should be simpler and allow promptly take crucial laws. In the current legislation do not quite successfully implemented the principle of legal state-the principle of distribution of power into legislative, Executive and judicial, in order to provide reliable mechanisms of checks and balances against possible abuse, of stagnation, inconsistencies challenges of time.

To ensure human rights, it is advisable to establish in Ukraine, its single National Court of human rights, whose jurisdiction included as time consideration of actions of the person against the bodies of State power of Ukraine and their officials.

In the implementation of constitutional and legislative reform, it is important to strictly adhere to the principles of the rule of law, legal certainty, and in the legal positions of the European Court of human rights, the principle of proportionality. Requires the development of a conceptual model of the new Constitution of Ukraine and the procedure for its adoption by popular referendum.

While the Basic Law of the State, gets its jurisdiction directly from the people and becomes a higher power, and the authorities are no longer able to change it on your own. The authorities should be the law, and ensure the rule of law, the person and the citizen.

The adoption of the Constitution of the State through the national referendum is a legitimate and effective way to harmonize the legislative power in General and in particular. While the Basic Law of the State, gets its jurisdiction directly from the people and becomes a higher power, and the authorities are no longer able to change it on your own. The authorities should not be «Supreme», and serve as the law and ensure the rule of law.

Keywords: rule of law, constitutional process, referendum, local government.

УДК 343.9

DOI: 10.31733/2078-3566-2021-6-188-194

Валерій ТИЩЕНКО©

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
(Національний університет «Одеська
юридична академія», м. Одеса, Україна)

ТЕХНОЛОГІЯ ТА ЕВРИСТИКА ЯК СКЛАДОВІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РОЗСЛІДУВАННІ

У статті досліджено проблематику технологічного та евристичного аспектів розслідування. Відзначено, що у розслідуванні можна виділити інформаційно-пізнавальний, інформаційно-пошуковий, процесуально-посвідчувальний, організаційно-управлінський, психологічний, технологічний, евристичний та інші аспекти цієї діяльності. Обґрунтовано, що пізнання в розслідуванні специфічно з багатьох обставин, що його характеризують. Виділено риси технологічного та евристичного характеру діяльності з розслідування злочинів. Співвідношення цих рис у слідчих діях різне.

Зокрема, у положеннях, які стосуються допиту, більшою мірою викладаються тактичні рекомендації щодо правильного вибору і використання у типових слідчих ситуаціях відповідних тактичних прийомів, а в положеннях щодо огляду основна увага приділяється технологічним правилам дій слідчого. Все це свідчить про те, що проблеми технологічного підходу до дослідження об'єктів криміналістики – діяльності з розслідування злочинів та злочинної діяльності – набувають загальнометодологічного значення. Водночас, розробляючи та використовуючи технологічні програми розслідування, алгоритми слідчих дій та тактичних операцій, необхідно вміти їх адаптувати до умов конкретної слідчої ситуації, виявляти та враховувати її особливості, знаходити оптимальні засоби вирішення поставленого завдання. Обґрунтовано, що у комплексному підході розуміння технологічного та евристичного підходів, умінні практичного використання технологічного та евристичного (пошуково-творчого) аспектів слідчої діяльності вбачається запорука успішного досягнення цілей та завдань розслідування.

Ключові слова: технологія, техніка, тактика, розслідування, технологічний підхід, евристичний підхід, кримінальне провадження, криміналістика.

© В. Тіщенко, 2021

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2441-7535>

Valeriy.tishenko1@gmail.com